

Czétány György:
A szeretet biztonsága
Jean-Luc Marion: Az erotikus fenomén. Hat meditáció.¹

A L'Harmattan Kiadónak és a Szegedi Tudományegyetem Filozófia Tanszékének közös gondozásában 2012-ben elsőként jelent meg a mai francia fenomenológia egyik meghatározó alakjának, Jean-Luc Marionnak könyv terjedelmű műve magyar nyelven. Nem is akármilyen műről van szó, a könyv a szeretet-fogalomnak egy olyan problematizálását tartalmazza, amely méltán sorolható abba a hagyományba, melybe többek között Platón, Ficino, vagy Spinoza tartozik. Marion *Az erotikus fenomén* című könyvében arra vállalkozik, hogy hat meditáción keresztül megalkossa a szeretet/szerelem univok, minden szembeállítástól mentes fogalmát. Ennek a fogalomnak egyszerre kell a racionalitás egy új formáját, az „erotikus racionalitást” felvázolnia, valamint univocitását megőrizve a legkülönbébb erotikus jelenségek alapjául szolgálnia.² Ez utóbbi oknál fogva a fogalom kifejtése rendkívül gazdag, aminek teljes körű összefoglalására e rövid recenzió nem vállalkozhat. Ezért a továbbiakban a fogalom egy aspektusára koncentrálok, ami a műben is igen nagy hangsúlyt kap, és egy meghatározott értelemben tekinthető a könyv voltaképpeni tértjének. Ez pedig a szeretet bizonyosságának, biztosítékának, illetve alapjának a problémája.

Az első meditáció kiinduló kérdése az, hogy mi adhatja meg annak biztonságát, hogy a személyes én leküzdje hiábavalóságának érzését és élete értelmessé váljon. Mindezt az önmagára irányuló ego bizonyossága nem képes nyújtani. Az ego létének bizonyosságára irányul az önszeretet is. Az önszeretetből eredő *aporiával* foglalkozik részletesen a második meditáció: mivel az önmagára irányuló, önmaga létében bizonyos ego képtelen magát önmaga vagy más által szerethetővé tenni, ezért önszeretete öngyűlöletbe és mások gyűlöletébe csap át. E kétes egologikus bizonyosságot fel kell tehát adni egy olyan biztonság kedvéért, amely egyszerismind leküzdí a hiábavalóság érzését. Marion ezt az „erotikus redukcióban” találja meg, amin keresztül a személyes én szeretővé válik, és szeretőként lel önmagában biztonságra, még hozzá olyan szeretőként, aki a szeretett lényt nem-birtokolt, transzcendens másikként közelíti meg. Ezt a folyamatot Marion a harmadik meditációban mutatja be.

1 Jean-Luc Marion: *Az erotikus fenomén. Hat meditáció.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2012.

2 Jean-Luc Marion: i. m. 13-15.

Az a szerelem, ami nem rendelődik alá létezésem érdekeinek, csak úgy valószínűsíthető meg, ha nem várom meg, hogy *erósz* kívülről rám törjön, hanem én magam szeretek először. Egy belőlem kiinduló eseményről van szó, melynek során „kész vagyok elveszíteni mindent, amit adok, sőt, saját léteimet is kész vagyok e tulszajdonnal kockára tenni bármiféle nyereségre, vagy a befektetéssel, illetve tulajdonossal (*ousziámmal*, alapommal, javaimmal) arányos megtérülésre való tekintet nélkül.”³ Épp e veszteség, az adományomtól való megválás a biztosítéka egyszerre annak, hogy az esemény belőlem indul ki, és hogy nem kötődik léteim bizonyosságához. E bizonyosság egyedül a szeretet/szerelem aktusára, az adományra vonatkozik; nem az ész, hanem az érzés bizonyosságában valósul meg. Az ész, minthogy érdeke az ego létezésének bizonyossága, a szeretetet/szerelmet a kölcsönösségtől mint annak elégséges alapjától teszi függővé. Ám a radikalizált erotikus redukció a viszonzás reménye nélkül, azaz ebben az értelemben elégséges alap nélkül szeret. Ami e szeretetet egyedül megalapozza, az nem más, mint önmaga: a szeretet önmaga elégséges alapja vagy észoka (*ratio sui*).⁴

Elsőként szeretni, szeretni anélkül, hogy szeretnének: ez a spontán esemény egy még meghatározatlan másikra irányul. A másik mint szeretett lény kizárólag a szerető által létrehozott erotikus redukcióban fenomenalizálódik. Ez azt jelenti, hogy a másik azáltal válik láthatóvá, helyettesíthetetlen, egyszeri szeretett lényként, hogy a szerető kiragadja őt a csereértékek rendszerében meghatározott tárgyak egyöntetűségéből. A szerető „az, aki először észreveszi a másikat, az egyszerű, a helyettesíthetetlenül egyedül, aki több mint pusztá tárgy.”⁵ Ez viszont azt is maga után vonja, hogy a szeretőnek újra és újra meg kell ismételnie a kezdeti nekirugaszkodást, az erotikus redukció radikalizálását, ami minden pillanatban felfüggesztődhet, elveszítve a szeretett lényt, aki ezáltal egy lesz a pusztá tárgyak között. A szeretőnek újra és újra ki kell tennie magát a viszonzatlan szeretet kockázatának. Minderre a szerető azért képes, mert rendelkezik a mássá válás eljövő lehetőségével: ez konstituálja énjét. Ebben mutatkozik meg a marioni *erósz*-fogalom eredetisége: szemben ugyanis a platóni vagy a freudi *erószsal*, ami egy megelőző állapotra, az elmúlt eredetre irányul, Marionnál *erósz* az eljövő esemény vágya.

Ha azonban egy eljövő lehetőségre kivételül szeretek, anélkül, hogy a jelenben viszonzszeretnének, ez azt jelenti, hogy jelenlegi adományomat nem teszem függővé a kölcsönösségtől. Annyiban tudok elsőként szeretni, amennyiben képes vagyok elfogadni annak lehetőségét, hogy a másik ezt nem viszonzza. Ez önmagam kiüresítésének kockázatát hordozza magában, hisz léteim bizonyosságának

3 Jean-Luc Marion: i. m. 103.

4 Jean-Luc Marion: i. m. 113.

5 Jean-Luc Marion: i. m. 111.

érdeke nem korlátozhatja vagy akadályozhatja szerelmemet. „Szeretni viszonzszeretet nélkül – ez a *lét nélküli vagy léten túli szeretet* meghatározása.”⁶ A szerelem tehát akkor valósul meg, ha kiteszem magam önmagam elvesztése veszélyének. „A szeretet/szerelem egyetlen bizonyítéka a visszatartás és nyereségvágy nélküli adásban van, az olyan adásban, mely nem számol, nem tart a veszteségtől és még akár önmaga elvesztésétől sem retten vissza.”⁷ E biztosíték annál nagyobb, minél nagyobb a veszteség önnön léte tekintetében. Minél inkább elveszíti önmaga létét az adásban, annál inkább elnyeri önmagát mint „lét nélküli szeretetet”. „Minél többet veszít (ad, szétszór, tehát szeret), annál többet nyer (mert még mindig szeret).”⁸ E képletben Júlia Rómeónak mondott szavai visszhangzanak: „adhatok belőle, nekem csak annál több lesz, egyre több.”⁹

A szeretet feltétele a lét tekintetében egy háromszoros passzivitásban, a kiszolgáltatottság, a közeledés és a kockáztatás passzivitásában áll.¹⁰ Az erotikus redukciót nem a csere, az egyenlőség és a kölcsönösség elve határozza meg, hanem az ajándékozás és a veszteség elve. Csak ily módon találkozhat ugyanis a szerető a másikkal nem mint használható tárgy, hanem mint transzcendenciával. A másik transzcendenciája azt jelenti, hogy a másik „akkor jön, amikor neki teszük, amikor csak éppen úgy határoz, hogy egy másik világ messzeségéből megnyílvánul.”¹¹ A másik eljövetele esetleges; ebben áll a másik szabadsága. Az erotikus redukcióban nem birtokolhatom a másikat. Az egyedüli, amivel rendelkezem, annak reménye, hogy valaki szeret engem, és ezáltal megment engem a létezésemet fenyegető hiábavalóságtól. Ez a remény, lévén hogy az ismeretlen jövőre irányul, tárgy nélküli. A szerelem „olyan szemlélet, amely egyszerre irányul intencionálisan egy másikra, ám anélkül, hogy *egy* meghatározott másikra irányulna. Röviden, intencionális tárgy nélküli intencionális szemlélet, azaz szemléletes betöltődés betöltendő fogalom nélkül.”¹² Ugyanakkor a hozzá tartozó jelentés kívülről kell hogy érkezzon. Ez a jelentés a másik által adott eskü, az „Ímhol vagyok!” esküje. Az eskü csak akkor valósul meg, ha az egy arctól, várakozásaimat keresztülhúzva, váratlan eseményként érkezik – miközben én is ugyanezt az esküt teszem. A jelentést a másik ellen-intencionalitása adja. Az általam remélt meghatározatlan másik megkapja meghatározottságát és egyediségét, azonban nem tőlem, hanem magának a másiknak az eljövételétől. Ám a másik még önatadásában

6 Jean-Luc Marion: i. m. 99.

7 Jean-Luc Marion: i. m. 98.

8 Jean-Luc Marion: i. m. 100.

9 Shakespeare, William: *Romeo és Júlia*. Ford. Mészöly Dezső. Budapest, Európa, 1984. 2. felvonás, 2. szín, 56.

10 Jean-Luc Marion: i. m. 149-151.

11 Jean-Luc Marion: i. m. 140.

12 Jean-Luc Marion: i. m. 132.

is bármikor megvonhatja magát, a szerető egyetlen pillanatban sem lehet mentes a viszonzatlanság fenyegetésétől. Az erotikus redukció folyamatosan megszakadhat, ráadásul mindkét fél részéről, ahogy mindkét félnek folyamatosan újra kell kezdenie, mintha akkor szeretnének először. „Hogy folytathassuk ugyanazt az egyetlen erotikus redukciót, mindig újra kell kezdenünk, megszakítás nélkül. Csak azzal a feltétellel szeretjük egymást, hogy egy folyamatos újrakezdésben maradjunk meg, egy kvázi folyamatos teremtésben, végpont és megnyugvás nélkül.”¹³ A negyedik és az ötödik meditáció az erotikus redukció elmélyítésének, megszakadásának és újrakezdésének e folyamatát problematizálja. Ennek további részletei helyett azonban inkább vágjunk a dolgok elébe és tegyük fel azt a kérdést, hogy mennyiben tekinthető az erotikus redukció radikalizálása valóban önmagát megalapozó folyamatnak. Vagy másképp: vajon a Marion által alkotott szeretet-fogalom képes-e önmaga elégséges alapjává válni?

A szeretőnek, mielőtt még bárki is szeretné őt, elsőként kell szeretnie, és e szeretetnek önmaga alapját, önmaga *ratio*ját kell képeznie. Azonban mivel a másik transzcendens, kívülről eljövő, és így eljövetele tőlem független, ezért fennáll annak a lehetősége, hogy a másik sosem jön el, azaz hogy a szerető lényt valóban senki sem szereti. Az intencionális irányulás jelentés nélkül marad. Ám ha el is jön, és szeretővé tesz engem azáltal, hogy ő is szeretővé válik, biztosít-e engem ezzel arról, hogy szeretve vagyok? Az erotikus redukció radikalizálása – az, hogy elsőként szeretek – csak annak biztonságát tudja megadni, hogy én szeretek, annak biztonságát viszont nem, hogy a másik is szeret engem. Vagyis továbbra is kérdéses, hogy az erotikus redukció mennyiben képes biztosítani azt, hogy a szerető megszabadulhat hiábavalósága érzetétől és élete értelmessé válhat. Úgy tűnik, a szerető életének értelmessége teljességgel a transzcendens másik esetlegeségének kiszolgáltatott. Ám vajon a viszonzás biztonsága nélküli első szeretet meddig képes megalapozni magát, értelmet adni magának, meddig képes *ratio sui* maradni? Vajon nem túl nagy teher ez? Nem egy hasonló problémára bukkanunk itt, mint amit Marion a *cogito* esetében diagnosztizál: az önmagából élés lehetetlenségének problémájára? Vajon a viszonzás bizonyossága nélküli első szeretet nem fordul-e át idővel éppúgy gyűlöletbe és öngyűlöletbe, életével együtt szeretetét is elveszítve? Úgy tűnik, a szilárd szeretetnek mégiscsak szüksége van egy őt megelőző és megalapozó, még szilárdabb szeretetre. Ebbe az irányba mutatnak Marionnak a mű utolsó két paragrafusában kifejtett gondolatai is. Marion itt arról ír, hogy a szerető előrelendülése nem lehet pusztán a szerető önmagát megalapozó aktuusa; ez az előrelendülés csak azért történhet meg, mert a másik már vár rá és hívja őt. Az erotikus redukciót már mindig is meg kell előznie egy másik szeretőnek. A szerető nem önmagát alapozza meg, szeretővé válása egy őt

13 Jean-Luc Marion: i. m. 258.

szerető szerető hívásán alapszik. E hívás a feltétele annak, hogy képessé váljak az erotikus redukcióba való belépésre, annak, hogy elsőként szeressek. Ám továbbra sem derül ki, hogyan válhatok biztossá afelől, hogy a másik szeret engem. A példák, amiket Marion e helyütt említ – a nemző szülők sz eretete, a beszélgetőtárs szeretete, egy jövőbeli szerető – nem vonják maguk után szükségképp e bizonytalanság összeomlását.

Az volna tehát a végső következtetés, hogy a szeretetnek nem lehet szilárd alapja? A legutolsó oldalakon mégiscsak feltűnik egy lehetőség, ti. Isten mint a legjobb szerető, Isten, aki a szeretet. A jelenleg tárgyalt összefüggésben azonban a kérdés az, hogy mennyiben nevezhető Isten a szeretet biztosítékának vagy alapjának. Marion könyve végén maga tárja fel saját *erósz* fogalma és a krisztusi *agapé* közös vonásait. Ezek között említi, hogy mindkét esetben a szerető szeretetet kér, illetve hogy elsőként szeret.¹⁴ A *hívó* keresztény számára az isteni kegyelem ez az első szeretet, a hívó Igeként minden aktuális *agapé*t megelőző, abszolút módon első virtuális *agapé*. Az Igében hívőnek e hit ad támaszt a krisztusi szeretet életének megvalósításához. Talán ebben az értelemben Isten nem egy különálló szeretetaktust hajt végre a maga transzcendens tökéletességében, ahogy arra Marion az utolsó sorokban utal, hanem annak a szeretetnek a láthatatlan szintjét képezi, ami minden egyes Krisztust követő szeretetben válik láthatóvá. „Mert, aki nem szereti testvérét, akit lát, nem szeretheti az Istent, akit nem lát. Ezt a parancsot kaptuk tőle: Aki Istent szereti, szeresse testvérét is.”¹⁵

Mindebből úgy tűnik, hogy csak a hit képes a szeretetnek szilárd alapot biztosítani. Ám vajon – mindannak ellenére, amit Marion az észről és az elégtelen alap elvéről mond – nem képes-e erre maga az értelem is, Isten értelmi szeretete? Marion könyvében kitér a spinozai *Etikára* is. Bírálataiban a *conatus in suo esse preservandi* tételére helyezi a hangsúlyt, és ennek alapján Spinozát az önszeretet filozófusának minősíti. Marion szerint Spinozánál az önszeretet alapvető szerepén az sem változtat, ha inadekvát ideák helyett adekvát ideákkal rendelkezünk.¹⁶ Pedig az *Etikában* éppen az adekvát ideák vezetnek el az önszeretet, a szenvedélyek inadekvát ideáin alapuló szeretet meghaladásához, annak felismeréséhez, hogy a bennem működő *conatus* annak a hatóképességnek a kifejeződése, ami minden létezőben közös, minden létező immanens oka, és ami minden létezőt, beleértve önnön magamat is, az isteni szubsztancia módosult kifejeződéseként világit meg. Ez az ismeret, az ismeret harmadik neve pedig éppen egy olyan szeretethez vezet el, amely megszüntethetetlen, mivel – szemben a szenvedélyes

14 Jean-Luc Marion: i. m. 289.

15 1Jn 4,20-21

16 Jean-Luc Marion: i. m. 70.

szeretettel – nincs ellentéte, ami megsemmisítené azt.¹⁷ Ez a megszüntethetetlen szeretet Isten értelmi szeretete.

Az előzőekben a szeretet kapcsán a biztosíték, illetve a megalapozás problémáját helyeztem középpontba. Ám a szövevényes munkának ez csak egy aspektusát képezi. A szerelmi fenomént a könyv oly sokrétűen tárgyalja, hogy elmondható: minden paragrafusa újabb színekkel gazdagítja azt. És ami filozófiai művek esetében nem magától értetődő, e könyv éppúgy ajánlható a filozófiában kevésbé járatos olvasóknak is, mivel egyrészt nem tartalmaz explicit filozófiatörténeti hivatkozásokat, másrészt a szakszavak magyarázata világos és egyszerű. A könyv elmélyült és mégis élvezetes olvasását mindemellett Szabó Zsigmond kiváló fordítása teszi lehetővé.

17 Spinoza: *Etika*. Ford. Boros Gábor. Budapest, Osiris, 2001. V. 20. megjegyzés, 371; V. 37; 386.